

ODBOR ANALÝZ A PLÁNOVANIA ————— **január – február 2023**

Vážené kolegyně a kolegovia,

novoročný dvojmesačník venujeme sérii zahraničných analýz a článkov, ktoré sa pri smutnom výročí ruskej agresie na Ukrajine venujú jej dôsledkom vo svete, ale aj otrasmí, ktoré vyvolala pre dodržiavanie medzinárodného práva. Zaujal nás pohľad nemeckého SWP na dodávky zbraní pre Ukrajinu, ako aj zhodnotenie dodržiavania zásady územnej celistvosti od ex-prezidenta Srbska. Vojna vyvolala vyššiu pozornosť investíciám do obrany, ale aj nanovo otvorila otázky pre malé štáty, ako sa brániť v ére súperenia veľmocí. Monitor dopĺňa sumár správy WEF k nadchádzajúcim globálnym rizikám, hodnotenia a dôsledky odklonu Turecka od pozícií EÚ, ako aj hodnotenie dekády čínskej iniciatívy „Pás a Cesta“.

Príjemné čítanie vám praje

Tím Odboru analýz a plánovania / Oddelenia strategických analýz

**7 SPÔSOBOV AKO
VOJNA ZMENILA SVET**
Analytici k zmenám vo svete
a ich charakteru

**ZDROJE VÝCHODNÉHO
STREDOMORIA**
a posilnenie energetickej
bezpečnosti Európy

**ODKLON TURECKA OD
EURÓPSKEJ ÚNIE**
v čase keď sa obe strany
najviac potrebujú

**DODÁVKY ZBRANÍ NA
UKRAJINU**
Aj s ohľadom na
medzinárodné právo

**ČINA SA NEVZDALA
INICIATÍVY**
Hodnotenie dekády iniciatívy
„Pás a cesta“

**GLOBÁLNE RIZIKÁ
V ROKU 2023**
Správa Svetového
ekonomického fóra

**PARADOX SITUÁCIE
V EURÓPSKEJ OBRANE**
Kam smeruje vyššia
pozornosť v obrane?

ANATÓMIA ANEXIE
Ako sa destabilizovalo
medzinárodné právo

**MOŽNOSTI MALÝCH
ŠTÁTOV**
pri odstrašení veľmocí

Tím 24 expertov z londýnskeho Chatam House v diskusii zhrnul hlavné zmeny vo svete, ktoré spôsobila ruská vojna na Ukrajine v geopolitike, bezpečnosti, energetike a dodávateľských reťazcoch, ako aj to, či tieto zmeny budú mať dlhodobý charakter.

1. Preskupenia a premeny v spojenectvách - Vypuknutie veľkej vojny v Európe po takmer ôsmich rokoch tlejúceho konfliktu vytvorilo politickú konšteláciu troch rôznych zoskupení štátov. Tých, ktoré sa postavili na stranu Putinovho Ruska, tých, ktoré prisľúbili podporu Ukrajine, a skupiny nezúčastnených krajín, ktoré sa bránia angažovaniu a/alebo opatrne kalkulujú na pozadí neistého výsledku vojny. Štáty Európskej únie (EÚ) rýchlo reagovali rozsiahlymi sankciami a opatreniami proti Rusku. Napriek určitej roztrieštenosti - napríklad v otázke obmedzenia cien ropy a nechote Nemecka poslať tanky a iné zbrane - zostal európsky blok, napriek ruským očakávaniam väčšinou pohromade. EÚ preukázala odhodlanie a niekedy až prekvapujúcu jednotu v reakcii na vojnu. Londýn sa snažil zdôrazňovať svoj "osobitný vzťah" s Kyjevom, pričom najmä bývalý premiér Boris Johnson chcel stáť čele tejto skupiny so svojou silnou rétorikou a vojenskou podporou, čo podľa Chatam House predstavuje oportunistický krok v duchu post-brexítovvej „*Global Britain*“. Týždeň po ruskej invázii bola drvivou väčšinou hlasov prijatá rezolúcia Valného zhromaždenia OSN odsudzujúca ruskú agresiu. Avšak 35 štátov sa zdržalo hlasovania, medzi nimi aj tri štáty Commonwealthu - Južná Afrika, Pakistan a India. V Ázii sa za Ukrajinu dôrazne postavila len hrstka vlád - Singapur, Južná Kórea a Japonsko. Najväčšie rastúce mocnosti regiónu - Čína, India a Indonézia - sa odmietli postaviť na jednu zo strán konfliktu. Zatiaľ čo mnohí na Západe dúfali, že ruská invázia zjednotí národy rozvojového sveta na podporu svetového poriadku založeného na pravidlách, Ázia zväčša odmietla západný pohľad na konflikt, prezentovaný ako súboj medzi silou moci a medzinárodným právom. Väčšina ázijských krajín sa pragmaticky rozhodla zachovať svoje vzťahy s čoraz viac nepriateľným Ruskom z rôznych hospodárskych, vojenských a diplomatických dôvodov. Väčšina zdržaní sa (51 %) pri hlasovaní vo VZ OSN pochádzala z Afriky, čo znamená čiastočný návrat k štandardným postojom mnohých afrických krajín počas obdobia studenej vojny. Ich neprípojenie sa, v zmysle naratívu multipolarity bolo oveľa pohodlnejšie než zaradenie sa k západnej alebo východnej pozícii. Turecko sa v úlohe mostu stalo novým významným diplomatickým hráčom - pomohlo sprostredkovať dohodu na prelomenie blokády obilia, pôsobilo ako humanitárna základňa na výmenu rukojemníkov a hostilo (zatiaľ neúspešné) mierové rozhovory, pričom z vlastných bezpečnostných dôvodov blokovalo vstup Fínska a najmä Švédska do NATO.

**ÁZIA ODMIETLA ZÁPADNÝ
POHLED NA KONFLIKT AKO
SÚBOJA MOCI A PRÁVA**

2. Európska bezpečnosť a prekresľovanie hraníc - Ruská invázia na Ukrajinu potvrdila pre mnohých susedov Ruska, že sa vo svojich analýzách o hrozbe, ktorú predstavujú regionálne ambície Moskvy, nemýlili. Pred ruskou inváziou sa európske štáty, ako napríklad Francúzsko a Nemecko, nedokázali adaptovať na nastupujúcu geopolitickú realitu v regióne, pričom Nemecko až po ruskej invázii, po prvý krát za desaťročia integrovalo svoju bezpečnostnú a zahraničnú politiku. Vojna v skutočnosti urýchlila kroky, ktoré boli pred ňou "nemysliteľné", ako napríklad urýchlené získanie kandidátskeho štatútu Ukrajiny na členstvo v EÚ v priebehu troch mesiacov. Ruská invázia rovnako posilnila zostavu odstrašenia NATO a zvýšila jeho predsunutú prítomnosť vo východnej Európe. Putinovi sa podaril husársky kúsok, keď si NATO pritiahol bližšie, než kedykoľvek predtým a to vďaka rozsiahlejším cvičeniam, väčšej pripravenosti a stratégiám na posilnenie prítomnosti NATO. Rozhodujúcou pre podporu USA pre NATO je nadstranícka podpora Kongresu, ktorú však nemožno brať za samozrejmu s ohľadom na to, ako exprezident US „dvoril“ Putinovi. Pre US by zanedbanie európskej bezpečnosti nielen narušilo bezpečnostný poriadok, ale aj širšie úsilie o zvládnutie úlohy Číny v Indopacifiku, v Európe a v multilaterálnych inštitúciách. CIA nedávno varovala, že Čína má v pláne obsadiť Taiwan do roku 2027 a svet ju teraz pozorne sleduje. Prezident Si bol presvedčený, že invázia na Ukrajinu bude rýchla a teraz sa od Putina dištančuje v dôsledku dlhotrvajúcej vojny, aby sa zabránilo narušeniu vlastných politických priorit a dlhodobých hospodárskych záujmov Číny, pre ktorú ruská invázia predstavuje „živú simuláciu“, čo by asi tak mohlo nastať pri invázii na Taiwan. Čínske obyvateľstvo nie je ochotné vzdáť sa svojej primeranej životnej úrovne a ekonomickej slobody pre konflikt, ktorý by priniesol dlhodobé strádanie a rozdelenie generácií cez prieliv.

Ruská invázia priniesla nový typ informačnej vojny a to najmä rozsiahle využívanie spravodajských informácií z otvorených zdrojov (OSINT). Využitím možností satelitných snímok, smartfónov a sociálnych médií, ukrajinské sily "zmenili" tradičný reťazec vojenskej mašinerie zabíjania a jeho časti prenechali civilistom, ktorí nahlasujú pohyb ruských jednotiek, čím si vybudovali rozsiahlejšiu a odolnejšiu sieť. To platí aj pre prepojenie kybernetických a dronových operácií, preto túto vojnu možno považovať za prvý dlhodobý a trvalý konflikt, v ktorom sú všetky v súčasnosti dostupné spôsoby využitia dronov integrované do spoločných operácií na oboch stranách.

3. Návrat hrozby jadrových zbraní – V uplynulom roku sa Rusko pravidelne vyhrážalo jadrovými zbraňami, pričom niektoré vyhrážky boli zastreté, iné "eskaláčné" a niektoré priamo namierené proti krajinám NATO, ako napr. UK. Nukleárne varovania prišli aj zo Západu, pričom americký prezident Joe Biden vyhlásil, že riziko jadrového armagedonu je najvyššie za posledných 60 rokov, čím sa jadrová otázka opäť dostala do čela diskusií. Hoci tieto hrozby nie sú nové, Západ bude naďalej stáť pred otázkou svojej kredibility a spôsobu ako na hrozby reagovať. Názory expertov *Chatam House* sa rôznia, kde niektorí tvrdia, že síce ruské vyhlásenia o zvýšení pohotovosti ruských jadrových síl vo februári 2022 sa môžu zdať bezvýznamné, ale aj tak vyvolávajú na Západe strach, čo priamo ovplyvnilo zdržanlivosť USA a Nemecka pri podpore Ukrajiny. Na druhej strane sa analytici domnievajú, že zaradenie stupňa vysokej bojovej pohotovosti predstavuje vnútorný signál pre vojenské štruktúry môcť použiť jadrové zbrane v prípade potreby na Ukrajine. Ak však Putin usiluje o dosiahnutie historických zasluh za zväčšenie Ruska, potom by vytvorenie neobývateľnej post-nukleárnej pustatiny na Ukrajine nemalo veľký strategický zmysel. Riziko jadrovej eskalácie bude naďalej pretrvávajúť, keďže ruský režim sa stavia na zadné a je ochotný zasahovať silou.

4. Energia a potraviny ako palivo krízy - Konflikt Ruska s Ukrajinou, ako dvoch hlavných dodávateľov energií, potravín a hnojív, spôsobil narušenie dodávok pre rozvojové aj vyspelé krajiny. Najzásadnejšou zmenou bol odklon Európy od závislosti od ruského plynu, ktorá sa už nikdy nevráti k významnej závislosti od ruských fosílnych palív. Aj keby sa vojna skončila zajtra, dôvera medzi európskymi spotrebiteľmi a ich hlavným

EURÓPA SA UŽ NIKDY
NEVRÁTI K VÝZNAMNEJ
ZÁVISLOSTI NA RUSKÝCH
FOSÍLNYCH PALIVÁCH

dodávateľom sa narušila. Európa reagovala na prerušenie dodávok dvoma spôsobmi: hľadala plyn inde, vrátane Ázie, Blízkeho východu a potenciálne aj Afriky a urýchlila prechod na obnoviteľné zdroje energie. Vojna pravdepodobne urýchlila dekarbonizáciu o päť až desať rokov. Keďže Čína v súčasnosti vyrába približne 70 % všetkých solárnych panelov na svete, niektoré krajiny už začali reštrukturalizovať svoj priemysel, aby boli vo výrobe obnoviteľných zdrojov energie sebestačnejšie.

Keďže Rusko aj Ukrajina sú významnými vývozcami poľnohospodárskych hnojív, narušenie globálnych potravinových reťazcov spôsobilo nárast cien na historické maximum, čo vyvolalo krízu životných nákladov vo vyspelých aj rozvojových krajinách. Okrem toho narušenie úrody a ruská blokáda obilia hrozia humanitárnu katastrofou v rozvojových krajinách, keďže mnohé z nich - napríklad 85 % Afriky - sú závislé od dovozu pšenice. Svetový potravinový program (WFP) tvrdí, že kríza má naďalej "bezprecedentné rozmery" a v porovnaní s obdobím pred piatimi rokmi jej čelí desaťnásobne viac ľudí, pričom hrozby do budúcnosti predstavujú eskalácia vojny, ďalšie obchodné obmedzenia a klimatické zmeny. V budúcnosti sa môžu vyskytnúť aj výrazné výkyvy počasia, a hoci naďalej pretrvávajú znižovanie životných nákladov, globálna situácia zostane veľmi krehká.

5. Rusko ako medzinárodný „vyvrhel“ - Putinovo rozhodnutie o rozsiahlej a nelegálnej invázii na Ukrajinu bolo obrovským hazardom, ktorým podľa mnohých ruských analytikov už pravdepodobne vopred prehrál, pretože zatlačil ruský národ späť do nepohodlia a ohrozil vlastný režim. Vojna je teraz rovnako o prežití ruského režimu ako o prežití Ukrajiny. Západné sankcie, väčšie než očakávala Moskva, úspešne zasiahli srdce ruského finančného systému a podrobili skúške ideu o silnom hospodárstve „Pevnosti Ruska“. Dobrovoľný exodus nadnárodných spoločností sprevádzal aj únik mozgov v podobe státisícov ruských občanov na úteku z krajiny a chradnúcej ekonomiky. Podľa analytika *Chatam House* uniklo z Ruska približne jeden bilión amerických dolárov, z ktorých značná časť skončila v Londýne v "ústrednom raji pre špinavé peniaze". UK a ďalšie štáty si uvedomili, že nemôžu nechať naďalej tieto peniaze voľne prúdiť a zároveň usilovať o morálny postoj uvalením sankcií. Jedným z najväčších prekvapení vojny bolo odhalenie vojenskej slabosti Ruska. Príbeh o rýchlej "špeciálnej vojenskej operácii" vedenej efektívnou armádou sa zrútil tvárou v tvár veľkým porážkam, obrovským ľudským stratám, stratám techniky, pri nedostatku munície a pri vojenských chybách. Avšak rýchla eliminácia najmodernejších a najschopnejších zložiek ruských pozemných síl nie je to isté ako celkové zničenie ruskej armády. Aj po skončení dnešných bojov na Ukrajine sa budú musieť susedia Ruska obávať vzdušnej a námornej sily Moskvy a jej ochoty nasadiť do bojov menej schopný personál a techniku.

Správy o rastúcom počte obetí vyvolali zriedkavé demonštrácie na prejavenie nesúhlasu v celom Rusku. Niektorí experti predpovedajú, že dôsledkom vojny kolaps Ruska nastane v priebehu jedného alebo dvoch rokov. Hoci existuje malá možnosť pozitívnej zmeny keď sa objavia reformné sily, ale pravdepodobnejší je rozpad Ruskej federácie na mnoho nových štátov. Avšak podľa ďalších analytikov ruské orgány vynikajú v potláčaní protestov a čoraz viac zintenzívňujú represie. Skúsenosti ukazujú, že masové verejné protesty síce vo všeobecnosti predstavujú hrozbu pre zakorenený autoritatívny režim, ale len vtedy, ak dochádza k rozkolu aj v rámci vládnucej elity. Problém predstavuje, že ruské imperiálne chute sú hlboko zakorenené v elitách aj v ľudovej predstavivosti.

6. Nová Ukrajina ako nová nádej - Napriek tomu, že podľa odhadov bolo 14 miliónov ľudí vysídlených, a napriek neustálym útokom na infraštruktúru, energetické a dopravné siete zostáva Ukrajina pozoruhodne funkčným štátom. Ukrajinci rozbili svoj komplex menejcennosti o krajinu, ktorá je len "malým bratom" Ruska. Ukrajinci nechcú žiť v tieni ruského impéria a sú presvedčení, že sa zrúti. Cesta Zelenského od televízneho komika k vojnovému vodcovi „churchillovského“ typu a uctievanej tvári európskej liberálnej demokracie je mimoriadna. Jeho rozhodnutie pevne stáť na nohách a čeliť hrôzám vojny spolu so svojimi ľuďmi napriek tomu, že ho prenasledovali ruskí žoldnieri, bolo nesmierne dôležité. Zelenského odmietnutie úteku, ktorú mu ponúkol prezident Biden na začiatku vojny, predstavovalo pre neho a pre ukrajinskú politiku moment znovuzrodenia. Zelenského zvolenie, napriek tomu, že pochádza z rusky hovoriacej časti Ukrajiny, znamenalo zmenu oproti voľbám podľa etnickej príslušnosti, ktoré v minulosti určovali výsledky volieb. Zelenskij bol v ukrajinskej politike outsiderom, ktorý pochádzal skôr z kreatívneho priemyslu, než z triedy oligarchov, čo mu dodávalo dôveryhodnosť a popularitu. Vďaka šikovnému lobovaniu na sociálnych sieťach, neúnavne viedol kampaň na vytvorenie globálnej koalície na podporu Ukrajiny, ktorá sa doslova dostala na obrazovky parlamentov po celom svete. Hoci sa otázka budúceho členstva Ukrajiny v NATO často diplomaticky odsúva na vedľajšiu koľaj, Európa v rámci gesta solidarity siahla po rozhodnutí udeliť Kyjevu štatút kandidáta na členstvo v EÚ, čím sa plné členstvo (po splnení podmienok) stalo možným v priebehu niekoľkých rokov. Od každého budúceho prezidenta Ukrajiny sa bude očakávať, že vybuduje novú Ukrajinu, ktorá bude členom NATO aj EÚ a bude usilovať o bezpečný a úspešný štát. Budúcnosť je síce ťažké predpovedať, ale bez ohľadu na to čo prinesú nasledujúce mesiace, je zrejmé, že žijeme v skutočnom historickom okamihu, kedy budeme svedkami pretvárania euroázijského kontinentu a procesu ukončenia ruských imperiálnych ambícií, čo predstavuje dedičstvo, za ktoré sa oplatí bojovať.

**VOJNA JE ROVNAKO O
PREŽITÍ RUSKÉHO REŽIMU
AKO O PREŽITÍ UKRAJINY.**

7. Roztrhanie pravidiel medzinárodného práva - Rusko opätovnou inváziou na Ukrajinu porušilo Chartu OSN a základy medzinárodného práva. Ako člen Bezpečnostnej rady OSN poverený udržiavaním medzinárodného mieru a bezpečnosti sme zažili *déjà vu* v súvislostiach invázie do Iraku pod vedením USA a s ruskou anexiou Krymu v roku 2014. Avšak ako upozornili pozorovatelia, právne štáty rýchlo zasiahli expresným prijatím globálnych sankcií v bezprecedentnom rozsahu a s dominovým efektom odchodu zahraničných spoločností z Ruska. Rovnako vylúčenie Ruska z Rady Európy po 26 rokoch členstva sa stalo mimoriadnou udalosťou. Tento krok najväčšej a najstaršej medzivládnej organizácie v Európe, ktorá bola založená na ochranu ľudských práv, demokracie a práva, by však mohol mať ďalšie vážne dôsledky. Rusko už nebude viazané normami Európskeho dohovoru o ľudských právach. Ruskí občania sa už nebudú môcť odvolávať na svoje práva vyplývajúce z dohovoru a tento krok krajinu ešte viac odkloní od prijímania zodpovednosti za porušovanie ľudských práv. Vo februári bola do BR OSN predložená rezolúcia, ktorá odsudzovala konanie Ruska na Ukrajine a žiadala o stiahnutie ruských vojsk. Túto rezolúciu zablokovalo ruské veto, čo len poukazuje, že akýkoľvek pokus dostať Rusko pred Medzinárodný trestný súd v Haagu by čakal podobný osud. Na druhej strane od počiatku vojny sa rozbehli diskusie o stíhaní zločinov páchaných vo vojne, ako aj o vzniku nového tribunálu, ktorý by sa zaoberal zločinnými agresie, čo poukazuje na značný politický apetít štátov na jeho *ad hoc* zriadenie. Napriek kolosálnym skúškam pre právny štát a multilateralizmus, štáty naďalej dokazujú, že sa vedia spojiť. Prebiehajú medzinárodné rokovania s cieľom dosiahnuť dohodu o kľúčových globálnych otázkach, ako sú problémy plastov a zachovania biodiverzity. Bezpečnostná rada OSN (vo všeobecnosti) naďalej funguje a Valné zhromaždenie OSN našlo nové inovatívne spôsoby, ako riešiť problémy pri používaní veta v BR OSN. Západný liberálny poriadok bol navrhnutý presne na to, čo v súčasnosti robí, a to na kolektívne pôsobenie s cieľom zabrániť použitiu sily na porušenie územnej celistvosti a národnej suverenity. Keďže ruská vojna na Ukrajine naďalej pokračuje, len čas ukáže, či to bude stačiť.

Link: <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changed-world>

Východné Stredomorie získava na dôležitosť, pretože by mohlo posilniť európsku energetickú bezpečnosť a diverzifikovať jej dodávateľské reťazce. Krajiny regiónu však musia prejsť ešte dlhú cestu, aby našli spoločné stratégie, vyriešili námorné spory a prekonalí vzájomnú politickú konfrontáciu, aby svoj energetický potenciál vedeli plne využiť pre vlastný región aj Európu.

Súť až o energetické zdroje východného Stredomoria sa nezačala vojnou Ruska na Ukrajine. Od roku 2009 sa vlády a energetické spoločnosti čoraz viac zameriavajú na túto oblasť s veľkými nádejami a ambíciami premeniť ju na hlavné centrum vývozu plynu. Po dvoch plynových krízach v rokoch 2006 a 2009 Európska únia (EÚ) zvažovala potenciál východného Stredomoria stať sa alternatívou k Rusku a iným severoafrikkým exportným krajinám, ktoré prechádzali sociálnymi nepokojmi po arabskej jari. Napriek týmto očakávaniam bránilo rozvoju tohto potenciálu niekoľko kľúčových faktorov (napr. nízka prepojenosť infraštruktúry, hospodárske a politické prekážky). Zatiaľ čo z hľadiska ťažby plynu je relevantný len obmedzený počet krajín (Egypt a Izrael), ostatné krajiny (Cyprus, Turecko, Libanon a Jordánsko) môžu v budúcnosti určovať, ako aj prispievať k úlohe východného Stredomoria ako centra vývozu plynu. Regionálna spolupráca pri využívaní týchto zdrojov je kľúčovým faktorom, ktorý bude určovať vývoj v oblasti energetiky.

V apríli 2022 podpísala talianska energetická spoločnosť ENI s egyptskou spoločnosťou EGAS dohodu o dodávkach až 3 miliárd kubických metrov (m³) skvapalneného zemného plynu v roku 2022 pre Taliansko a Európu. V rovnakom duchu podpísali v júni 2022 Európska komisia, Egypt a Izrael trojstranné memorandum o porozumení zamerané na zvýšenie dovozu energie z týchto krajín do EÚ, najmä s využitím izraelského plynu prostredníctvom egyptskej infraštruktúry na vývoz skvapalneného zemného plynu (LNG). Od objavenia obrovského plynového poľa Zohr v roku 2015 sa Egypt stal základom vývozu plynu z východného Stredomoria do EÚ. Dôležité je, že vlastní jediné zariadenia vývozného infraštruktúry v tejto oblasti, dva terminály na vývoz LNG: Idku (s kapacitou 10 mld. m³) a Damietta (s kapacitou 7 mld. m³). V posledných dvoch rokoch Egypt zvýšil svoj vývoz do Európy, k čomu ho viedli rekordne vysoké ceny plynu. Napriek tomuto významnému príspevku je úloha plynu z východného Stredomoria na európskych trhoch s plynom stále pomerne skromná v porovnaní s jeho potenciálom a inými dodávateľmi. Pravdepodobne najdôležitejším prelomom je nedávna dohoda medzi Izraelom a Libanom, ktorú sprostredkovali Spojené štáty. Obom krajinám sa po dlhých diskusiách podarilo dosiahnuť dohodu o námorných hraniciach napriek tomu, že navzájom neuznávajú svoje vlády. Táto dohoda má osobitný význam pre oblasť východného Stredozemia, pretože predstavuje pozitívny precedens pre ďalšie krajiny a spory. Hoci dohoda medzi Izraelom a Libanom nezodpovedá mierovej dohode, umožňuje prieskum a využívanie uhľovodíkov v oblasti. Na základe dohody sa uznávajú libanonské práva na časť ložiska Qana. Tieto zdroje by mohli byť pre Bejrút obzvlášť výhodné z hľadiska budúcich príjmov pre jeho vládu, ktorá má nedostatok hotovosti a z hľadiska objemu plynu.

Posledným, ale nie celkom posledným dielikom tejto zložitej skladačky je Cyprus. Je jedným z epicentier geopolitického napätia v regióne, keďže Turecko neuznáva jeho zvrchovanosť nad jeho podmorskými zdrojmi. V roku 2022 spoločnosti ENI a Total Energies objavili dve ložiská plynu v pobrežných vodách Cypru: Cronos-1 v auguste 2022 a Zeus-1 v decembri 2022. Tieto dva objavy ďalej zvýšili potenciál energetických zdrojov Cypru. Krajiny preto budú musieť spolupracovať, aby plne využili tieto energetické zdroje. Okrem toho sa môžu vyskytnúť určité nezhody v otázke vývozných trás, ktoré by mohli vývoj zabrzdiť. Izrael nemá infraštruktúru na vývoz plynu z regiónu a bude sa musieť rozhodnúť, akú možnosť využije, či vyvážať plyn cez Egypt v rámci systému, ktorý je načrtnutý aj v trojstrannom memorande o porozumení medzi Európskou komisiou, Egyptom a Izraelom.

Po ruskej invázii plánovaný plynovod EastMed (Cyprus, Kréta, Grécko) zároveň získal nový význam. Napriek vysokým investičným nákladom (približne 6 miliárd EUR) a technickým problémom by tento projekt umožnil Európe dovážať 10 miliárd m³ a tak by prekonal konkurenciu s ostatnými dovoznými krajinami na trhu s LNG.

Link: <https://manaramagazine.org/2023/01/the-east-mediterranean-energy-resources/>

Bývalý veľvyslanec Turecka pri EÚ a námestník ministra pre záležitosti EÚ Selim Yenel v komentári pre German Marshall Fund analyzuje potenciál problémov Blízkeho východu a ruskej invázie na udržanie jednoty EÚ, ako aj hodnotí takmer dve dekády odklonu Turecka od pozícií SZBP EÚ.

Medzi najväčšie výzvy Európskej únie patrí udržanie jednotnej zahraničnej politiky. Zhodnúť sa na vyhláseniach o menej dôležitých otázkach na geograficky vzdialených miestach môže byť jednoduché, ale dôležité záležitosti, ako sú napríklad Blízky východ alebo ruská invázia na Ukrajinu, majú potenciál vyvolať značné nezhody. Ak však má byť EÚ globálnou mocnosťou, jednotný postup je nevyhnutný. Kandidátske krajiny EÚ môžu v tomto úsilí pomôcť. Koniec koncov je v ich záujme, aby sa prispôbili politike bloku, či už podporou na medzinárodných fórach alebo uplatňovaním sankcií. Takmer všetky kandidátske krajiny to už robia, okrem TR.

Turecko sa odmietlo prispôbiť mnohým politikám EÚ, keďže bilaterálne vzťahy sa za posledných sedem rokov zhoršili. Brusel to považoval za obyčajnú nepríjemnosť až do vypuknutia vojny na Ukrajine, keď Turecko odmietlo prijať sankcie EÚ voči Rusku. Ankara spočiatku odôvodňovala svoj postoj tvrdením, že je povinná dodržiavať len sankcie uložené OSN. Následným argumentom Turecka bol nedostatok konzultácií s EÚ, čo však ignoruje spôsob fungovania EÚ: rozhoduje blok a kandidátske krajiny ho nasledujú. Turecko nebolo vlní v auguste pozvané, aby sa pripojilo k Ukrajine, Moldavsku a Gruzínsku na neformálnom stretnutí EÚ pre zahraničné veci v Prahe, kde sa diskutovalo o vojne. Vzhľadom na kritickú geografickú polohu Turecka to nebolo múdre. Frustrácia EÚ sa prejavila aj vo vyhlásení Európskej rady z decembra 2022, ktoré potvrdilo, že Turecko "zostáva kandidátom", ale hlboko ľutuje jeho "nepripojenie sa k sankciám EÚ voči Rusku". Vo vyhlásení sa tiež zdôraznilo silné očakávanie Rady, že Ankara "urýchli zosúladenie s pozíciami a reštriktívnymi opatreniami spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ ako záležitosť najvyššej priority".

Odklon Turecka od zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ nie je nový, ako sa už pravidelne potvrdzuje vo výročných správach Komisie, ale nebolo tomu tak vždy. V správe Komisie ešte z roku 2007 sa zdôrazňovalo, že Turecko sa priklonilo k SZBP a podporilo 45 zo 46 vyhlásení, ale potom sa pokrok postupne znižoval. Klesajúci trend pokračuje až dodnes, s výnimkou malého obratu v rokoch 2014 až 2016. Najnovšia správa Komisie z roku 2022 odhalila, že: "Pokračovalo zaostávanie v dôsledku jednostrannej zahraničnej politiky [Turecka], ktorá je v rozpore s prioritami EÚ v rámci SZBP... najmä kvôli podpore vojenských akcií v okolitých konfliktoch, ako sú konflikty v Sýrii a Iraku a nedostatočnému zosúladeniu s reštriktívnymi opatreniami EÚ voči Rusku. ... Turecko si udržalo veľmi nízku mieru zosúladenia na úrovni 7 %." Zhoršujúca sa hospodárska situácia zároveň podnietila Turecko, aby napravilo vzťahy s krajinami - Izraelom, Egyptom, Saudskou Arábiou a Spojenými arabskými emirátmi, ktoré si na istý čas znepriatelilo. To isté však neplatilo pre Západ, najmä pre EÚ.

Predchádzajúca politika EÚ k zahraničnopolitickej spolupráci s kandidátskymi krajinami (uprednostniť vnútornú diskusiu bloku pred koordináciou s kandidátskymi krajinami) neveští nič dobré bez ohľadu na výsledky nadchádzajúcich tureckých volieb. Dosiahnuť počas koordinácie dohodu o všetkých aspektoch konkrétnych otázok je síce nepravdepodobné, ale zhoda aspoň v niektorých bodoch by zabezpečila určitú trakciu. Avšak neaktívne vzťahy Turecka s EÚ v súčasnosti ohrozujú aj takéto limitovaný pokrok a turbulentné vzťahy, najmä s Gréckom a Francúzskom, sú ďalšou prekážkou napriek tomu, že všetky štáty sú spojencami v NATO. K určitému posunu môže dôjsť, ak nová turecká vláda obnoví právny štát a základné slobody a zmierni ostrú zahraničnopolitickú rétoriku. V takom prípade by aj EÚ mala nájsť spôsob, ako vyjsť Turecku v ústrety v otázke liberalizácie vízového režimu a modernizácie colnej únie, aby napravila kritické vzťahy s krajinou, ktorá môže pôsobiť ako sprostredkovateľ medzi Ukrajinou a Ruskom. Každá kríza je príležitosťou, pretože mení zavedené poriadky. Žiadosti Fínska a Švédska o členstvo v NATO dokazujú, že táto kríza nie je výnimkou. Ani nedávne vytvorenie Európskeho politického spoločenstva nemusí stačiť na preklopenie priepasti a začatie riadnych zahraničnopolitických diskusií medzi EÚ a Tureckom. Ak má mať toto fórum skutočný vplyv, musí byť viac než len miestom rozhovorov. Medzinárodná jednota pri riešení globálnych výziev je racionálny spôsob konania, ale neschopnosť zavedených multilaterálnych inštitúcií riešiť otázky, ktoré sa týkajú Turecka, je sklamaním ako aj pretrvávajúci nedostatok urgencie o nápravu.

Link: <https://www.gmfus.org/news/turkeys-disengagement-european-union>

Christian Schaller z SWP (Nemecký inštitút pre medzinárodné a bezpečnostné otázky) analyzuje medzinárodno-právne aspekty zvyšujúcich sa dodávok zbraní na Ukrajinu na pozadí obvinení Ruska, s výsadným postavením stáleho člena BR OSN, že štáty, ktoré dodávajú zbrane na Ukrajinu sa stavajú „vojnovou stranou“ resp. predstavujú „legitímne ciele“. Argumentácia na porušenie medzinárodného práva zohráva pre ruské vedenie dôležitú úlohu. Jednak ju adresujú vládam, ktoré podobne ako Nemecko majú výraznú citlivosť pre dodržiavanie noriem medzinárodného práva a rovnako touto rétorikou Rusko úlohu agresora pripisuje „Západu“, čím si vo vzťahu udržiava štáty, ktoré profitujú z politických, hospodárskych a vojenských vzťahov s Ruskom, ale nechcú počuť, že sa zaplietli s porušovateľom medzinárodného práva.

Analytik SWP si kladie otázku, kedy sa vojenská podpora v ozbrojenom konflikte mení na nepriame použitie sily, kedy je už potrebné uplatniť kolektívne právo na sebaobranu (podľa Charty OSN) a potom by sotva bolo možné tvrdiť, že Nemecko nie je stranou konfliktu. Totiž medzinárodné právo týkajúce sa posudzovania dodávok zbraní štátu vo vojne nie je v žiadnom prípade také jasné, ako sa niekedy tvrdí. Podľa právneho názoru spolkovej vlády, Nemecko podporuje Ukrajinu dodávkami zbraní pri uplatňovaní jej individuálneho práva na sebaobranu. Hranica kolektívneho výkonu práva na sebaobranu tým nie je prekročená (Deutscher Bundestag, Drucksache 20/1918, s. 39). Aký je však rozdiel medzi pomocou pri individuálnej sebaobrane a kolektívnej sebaobrane? Najskôr procedurálna poznámka: opatrenia prijaté členom OSN na uplatnenie (nie na pomoc pri uplatnení) práva na individuálnu alebo kolektívnu sebaobranu zakotveného v článku 51 Charty OSN sa musia bezodkladne oznámiť Bezpečnostnej rade OSN v súlade s druhou vetou tohto článku. Nemecko a zrejme aj všetky ostatné štáty, ktoré podporujú Ukrajinu balíkmi vojenskej pomoci sú presvedčené, že ich príspevky sú stále pod hranicou pre uplatnenie práva na kolektívnu sebaobranu. Z tohto dôvodu Bezpečnostná rada zatiaľ nedostala žiadne takéto podanie. Rusko ako stály člen tohto orgánu by bolo priamym príjemcom takéhoto oznámenia.

Medzitým je však otázne, či dodávky zbraní pre Ukrajinu už dosiahli kvalitu nepriameho použitia sily. To by otvorilo rozsah pôsobnosti článku 2 ods. 4 Charty OSN. V dôsledku toho by už nestačilo odvolávať sa len na pomoc Ukrajine pri uplatňovaní jej individuálneho práva na sebaobranu. Na odôvodnenie dodávok zbraní by sa musel použiť článok 51 Charty OSN. Skutočnosť, že sa štáty pri vyzbrojovaní strán konfliktu nespoliehajú na kolektívnu sebaobranu nemusí nevyhnutne vyjadrovať právne presvedčenie, ale v mnohých prípadoch je pravdepodobnejšie, že je to spôsobené politickými dôvodmi. Využívanie práva na kolektívnu sebaobranu znamená, že štát sa nachádza v pásme zákazu použitia sily. To môže vytvoriť obrovský tlak na vnútroštátnej aj medzinárodnej úrovni. V súčasnej situácii je preto pochopiteľná aj línia federálnej vlády. V diskusii o medzinárodnom práve sa veľkou väčšinou predpokladá, že Nemecko sa ešte nestalo účastníkom vojny len tým, že dodalo Ukrajine zbrane.

Na druhej strane, podľa názoru Medzinárodného výboru červeného kríža (MVČK) podpora strany konfliktu vedie k účasti na nepriateľských akciách, ak priamo prispieva k poškodeniu protivníka (alebo je aspoň objektívne vhodná a určená na to, aby k nemu priamo prispela). Ak sa štátu dodajú zbrane, aby mohol doplniť svoj arzenál a lepšie vybaviť svoju armádu tak ťažko možno tvrdiť, že štáty z ktorých zbrane pochádzajú sa stávajú účastníkmi konfliktu len preto, že ich príjemca skutočne používa. V takomto scenári je od odovzdania zbraní až po to, aby vôbec mohlo dôjsť k poškodeniu nepriateľa potrebných niekoľko medzistupňov. Ak sa však zbrane dodávajú priamo na bojisko, aby sa mohli priamo použiť, účasť na konflikte sa približuje. Ak sú navyše príslušníci jednotiek, ktoré majú používať zbraňový systém inštruovaní partnerskými štátmi v rámci rýchlokurzov o tom, ako daný systém obsluhovať, a ak ide o rýchle zabezpečenie ich bojaschopnosti, v celkovom pohľade to rovnako naznačuje, že existuje priama súvislosť medzi poskytovanou podporou a zamýšľaným poškodením nepriateľa.

Hranice, ktoré sú relevantné v tomto prípade, nie sú v medzinárodnom práve jasne vymedzené. Ide predovšetkým o hranicu *ius contra bellum* medzi jednoduchou podporou iného štátu pri použití sily na individuálnu sebaobranu na jednej strane a (nepriamym) použitím sily, ktoré by mohlo byť odôvodnené ako kolektívna sebaobrana na strane druhej. Okrem toho ide o otázku, kedy podľa medzinárodného humanitárneho práva vstupuje štát do už prebiehajúceho ozbrojeného konfliktu, alebo je do neho vtiahnutý.

Link: <https://www.swp-berlin.org/publikation/waffenlieferungen-an-die-ukraine>

Foreign Affairs hodnotí desať rokov existencie čínskej iniciatívy Pás a Cesta (*Belt and Road Initiative - BRI*). Konštatuje, že plán je možno menej okázalý, ale je však stále rovnako ambiciózny. Za uplynulých desať rokov sa program stal definujúcou súčasťou čínskej zahraničnej politiky.

V prvých rokoch vsadila Čína na pôžičky rozvíjajúcim sa ekonomikám v Ázii, Afrike a Latinskej Amerike, ktoré investovala do megaprojektov na budovanie infraštruktúry. Keď bola iniciatíva BRI prvýkrát predstavená, analytici na celom svete ju vítali ako „transformatívnu“ a „potenciálne meniacu hru“. Prvotné čísla o čínskych medzinárodných pôžičkách tento názor potvrdzovali. Čínske výdavky na rozvoj v zahraničí presiahli dvojnásobok výdavkov USA a v roku 2016 atakovali 120 mld. USD. O päť rokov neskôr už takéto pôžičky tvorili iba zlomok zahraničných investícií Číny. Dôvodom boli domáce ekonomické problémy, ako aj zlyhania iniciatívy BRI od Ekvádoru po Srí Lanku. Čínske pôžičky navyše v niektorých krajinách podporovali korupciu, antidemokratické praktiky a enormne ich zadlžili. V mnohých prípadoch Čína precenila schopnosti svojho programu zameraného na rozvoj infraštruktúry, prosperovať v cudzom prostredí.

Príčiny neúspechu BRI treba hľadať aj v politickej a ekonomickej situácii samotnej Číny. Zásadný vplyv malo zavedenie hospodárskych regulácií v rokoch 2016 a 2017, ktoré riadia a povoľujú zahraničné investičné a úverové projekty s cieľom dramaticky znížiť počet a veľkosť zahraničných megaprojektov. Dôvodom na prijatie týchto opatrení bol prudký odliv kapitálu, ktorý v čase keď boli aktivity BRI na vrchole, ohrozoval širšiu makroekonomickú stabilitu Číny. Dôsledkom toho Peking realizoval oveľa menej veľkých úverových projektov v nasledujúcich rokoch.

**ČÍNA Z BRI UROBILA
MENEJ OKÁZALÝ, LACNEJŠÍ
A UDRŽATEĽNEJŠÍ MODEL**

Úsilie Číny regulovať obrovské zahraničné investície spolu so zhoršujúcou sa domácou ekonomickou situáciou naznačuje, že návrat k predchádzajúcemu stavu takmer neobmedzeného požíčavania kapitálu sa zdá byť málo pravdepodobný. Nie je to však koniec iniciatívy BRI. Peking sa nevzdáva BRI, hoci pôvodný projekt zameraný na upevňovanie čínskej moci vo svete prostredníctvom pôžičiek do infraštruktúry je už mŕtvly.

Čína namiesto toho urobila z BRI menej okázalý, lacnejší a udržateľnejší model angažovanosti založený na kultivovaní väzieb v oblastiach obchodu, telekomunikácií, zelenej energie a vzdelávania. Zvýšila svoju angažovanosť v akademickom prostredí a snaží sa uplatňovať vplyv pri štruktúrovaní programov čínskych štúdií v krajinách s novovznikajúcimi sinologickými vzdelávacími programami (napríklad v Južnej Afrike) prostredníctvom študentských výmen, grantových schém a Konfuciových inštitútov. Pod hlavičkou BRI, Čína expanduje aj v oblasti masmediálnej komunikácie v rozvojovom svete, prevažne v Afrike.

Ústup Číny z oblasti úverovania rozvojových ekonomík je príležitosťou pre USA a partnerov z G7 vyplniť medzeru a ponúknuť nielen transparentnejšie podmienky, ale aj presadzovať demokratické hodnoty. K tomu je však potrebná oveľa proaktívnejšia a koordinovanejšia rozvojová stratégia než doposiaľ. Spojené štáty a ich demokratickí partneri musia oveľa viac investovať do spoločného prístupu k budovaniu väzieb s krajinami, ktoré sa snažia udržať vzťahy s Čínou na zdravých základoch – napríklad podporou obchodu a podnikania, podporou žurnalistiky a akademických výmen, poskytovaním štipendií a technického tréningu.

Čím skôr si USA uvedomia meniacu sa zahraničnopolitickú stratégiu Číny a čím skôr tomu prispôbia svoj vlastný prístup, tým lepšie. Peking sa učí rýchlo. Na príklade USA zistil, že zmena iných spoločností je komplikovaná, chaotická a snahy urobiť tak prostredníctvom veľkých peňazí môže mať škodlivé účinky. Teraz je rad na USA a jeho demokratických partneroch reagovať, ponúkať svoje odpovede a usilovať sa, aby boli čo najefektívnejšie.

Link: <https://www.foreignaffairs.com/china/china-hasnt-given-belt-and-road>

Svetové ekonomické fórum vydalo správu, v ktorej analyzuje aktuálne, strednodobé a dlhodobé riziká s vplyvom na ekonomiku, geopolitiku a spoločnosť. Analýza je založená na základe prieskumu „2022 Global Risks Perception Survey“ (GRPS) do ktorého boli zapojení respondenti z vládneho, ako aj podnikateľského sektora. Medzi najzávažnejšie riziká na rok 2023 určili respondenti krízu dodávok energií, krízu nákladov na život, rastúcu infláciu, krízu dodávok potravín a kybernetické útoky na kritickú infraštruktúru. Podrobnejšie sa venovali strednodobým a dlhodobým rizikám, ktoré by sa mali prejaviť do roku 2025 až 2033.

Za najzávažnejšie zo strednodobých rizík určili **riziko vysokých nákladov na život**. Odhaduje sa, že budú o 46% vyššie v roku 2023 než boli projekcie z januára 2022. Rovnako tak došlo k nárastu hypotekárnych sadzieb, ktoré podľa odhadov narástli až o 35%. Rast nákladov na život ovplyvní najmä nízkopříjmové skupiny. Rozvinuté krajiny budú prichádzať s opatreniami ako sú cenové stropy, subvencie na dopravu, kontrola exportu či štátna pomocou pre zasiahnuté firmy. Ako aj budú sprevádzané expanzívnu fiškálnou politikou. Naopak chudobné krajiny majú oveľa menej priestoru na ochranu svojich obyvateľov cez fiškálne politiky. To môže viesť k sociálnej a politickej nestabilite. Rastúce ceny priviedli minulý rok ľudí k protestom až v 92 krajinách sveta.

Riziko hospodárskeho poklesu bude pretrvávajúť aj v najbližších 2 rokoch. Minulý rok rástla inflácia nad 80% v Argentíne, Turecku, Zimbabwe, Venezuele, Sýrii či Sudáne. Zvýšená bola aj v USA (9%), Veľkej Británii (11%) a eurozóne (10%). Cenové tlaky budú viesť k ešte vyšším úrokovým mieram. Globálny rast sa spomalí na 2,7% a jedna tretina svetovej ekonomiky bude čeliť recesii. V rozvojových krajinách môže narásť miera bankrotov. Niektoré krajiny nebudú schopné zvládnuť budúce šoky a investovať do svojho budúceho rastu, zelených technológií, či do budovania odolnosti v školstve, zdravotníctve a ekologických systémoch.

Ako tretie najväčšie riziko do roku 2025 bolo určené **riziko hospodárskej konfrontácie**. Môže ísť o sankcie, obchodné vojny či skríning investícií. V snahe dosiahnutia autonómie a sebestačnosti môžu krajiny prichádzať s tzv. „*onshoringom*“ či „*friend-shoringom*“ globálnych dodávateľských reťazcov. Pôjde najmä o oblasť technológií, telekomunikácií, finančných systémov, poľnohospodárstva, ťažby, či zdravotníctva. Ekonomická vojna môže narušiť globálnu konektivitu a skončiť éru lacného kapitálu, práce a produktov. Bude rásť dôležitosť sfér vplyvu, kde si budú globálne sily uzurpovať obchod, pôžičky a technologickú silu.

Ďalším uvádzaným rizikom je **odklonenie sa od dosiahnutia klimatických cieľov**. Emisné trajektórie naznačujú malú pravdepodobnosť, že sa podarí dosiahnuť globálne ambície na spomalenie rastu otepľovania o 1,5 °C. Panel o klimatických zmenách odhaduje, že pravdepodobnosť nedodržania tohto cieľa do roku 2030 je 50%. Politici sú vystavovaní kompromisom medzi energetickou bezpečnosťou, cenovou dostupnosťou a udržateľnosťou. Podhodnocovanie úrovne emisií a „*greenwashing*“ vyvolali diskusie o nových reguláciách na ceste k zelenej tranzícii. Zmena klímy sa navyše stáva motorom migrácie a prispela k rastu teroristických skupín v Ázii, na Blízkom východe a v Afrike.

**RIZIKO NEDOSIAHNUTIA
KLIMATICKÝCH CIEĽOV JE
PRAVDEPODOBNE NA 50%**

Za piate najzávažnejšie strednodobé riziko určili respondenti GRPS **riziko spoločenskej polarizácie**. Polarizácia v témach ako sú migrácia, gender, reprodukčné práva, etnicita, náboženstvo či klíma poznačili ostatné voľby, referendá a vyvolali protesty naprieč celým svetom. Rastúca polarizácia tiež prispieva k úpadku demokracií a nárastu hybridných režimov. Podiel ľudí žijúcich v autoritatívnych krajinách zrástol z 5% (2011) na 36% (2021). Iba 13% ľudí sveta žije v liberálnej demokracii v porovnaní so 44% vo volebnej autokracii. Dezinformácie majú potenciál akcelerovať rozpad sociálnej kohézie. Ich vplyv bude rásť s pribúdaním technológií strojového učenia, botní či tzv. „*deepfake-mí*“. Polarizácia bude redukovať priestor pre riešenie problémov a kríz.

Z hľadiska možných rizík v horizonte 10 rokov identifikovali respondenti ako jedno z najväznejších **riziko straty prírodných ekosystémov**. Polovica svetovej hospodárskej výroby je stredne, alebo vysoko závislá na prírode. Kolaps ekosystémov vytvorí veľké ekonomické a spoločenské problémy, ktoré budú mať dôsledky ako sú nárast

zoonotických chorôb, regres plodín, nedostatok vody, povodne či nárast hladiny mora. Zmena teploty bude viesť k postupnej strate biodiverzity.

Do roku 2033 bude svet čeliť **rastúcemu tlaku v oblasti verejného zdravia**. Klimatická zmena bude mať vplyv na zdravie v dôsledku znečistenia vzduchu, vystavovaniu sa horúcim a vlhkým dňom, v prerušenom prístupe k pitnej vode a sanitácií, či v náraste chorôb s pôvodom vo vode v dôsledku povodní. Ľudia budú žiť čoraz viac rokov so zhoršeným zdravím a preto môžeme očakávať aj obrat v očakávanej dĺžke života. Kybernetické vojny a extrémne počasie môžu spôsobiť kolaps zdravotného systému. Exportné reštrikcie na medicínske produkty a kontrola existenčných zdrojov môžu zase vyvolať humanitárnu krízu.

Riziko ohrozenia bezpečnosti je podľa respondentov tretie najvýznamnejšie riziko z dlhodobého hľadiska. Vojenské výdavky dnes rastú v podiele na HDP predovšetkým v USA, Iráne, Rusku, Indii, Číne a Saudskej Arábii. Vojenské výdavky v oblasti výskumu a vývoja môžu podnietiť súťaž vo vývoji pokročilých zbraní. Vojenský sektor je poháňaný aj súkromnými firmami, najmä čo sa týka výroby polovodičov, umelej inteligencie, kvantových počítačov, biotechnológií či v oblasti jadrovej fúzie. Budúce bojiská sa môžu odohrávať aj vo vesmíre, kde budú dominovať satelitné a hypersonické zbrane. Riadené energetické zbrane budú kľúčové pri oslabovaní satelitov, elektroniky a systémov komunikácie. Kvantové počítače zase otvoria nové kybernetické a informačné bojiská. Prostredníctvom dronov a biotechnológií získajú veľký vplyv aj malí aktéri či jednotlivci.

**Z DLHODOBÉHO POHĽADU
DOMINUJE RIZIKO
ZHORŠOVANIA
HOSPODÁRSKEJ STABILITY**

Medzi riziká budúcnosti budú patriť aj **riziká ohrozujúce digitálne práva a súkromie**. Pokračovanie zberu dát a technológie umelej inteligencie založené na dátach otvoria cesty k novým formám kontroly slobody jednotlivca. Svet sa stane viac digitalizovaný a každodenný život bude zaznamenávaný cez rôzne zariadenia, ktoré prinesú viac inteligentnej infraštruktúry a smart miest. Centralizácia dát môže priniesť konkurenčnú výhodu niektorým ekonomikám, ako napríklad v prípade

lepšej zdravotnej starostlivosti v kombinácii s biotechnológiami. Potenciál na zneužitie dát bude v krajinách so slabou legislatívou v oblasti digitálnych práv či autoritatívnymi tendenciami. Zvýšenie porušení digitálnych práv v Afrike súvisí s expanziou kamerových technológií na rozpoznanie tváre, povinných registrácií SIM kariet či registrácií utečencov.

Riziko zhoršovania hospodárskej stability dominuje v odpovediach respondentov aj z hľadiska dlhodobých vyhládok. Bude rásť hrozba dlhovej krízy v dôsledku pokračujúceho narastania zadlžovania krajín. Vlády využívali lacné peniaze na stabilizovanie finančných systémov počas pandémie či ochrany domácností a podnikov pred narastajúcimi nákladmi spôsobených infláciou. Vládny dlh v roku 2022 dosiahol vo vyspelých krajinách úroveň 112% z a v rozvojových 65% pomeru k HDP. Väčšie rozvojové krajiny sú pod zvyšujúcim sa rizikom bankrotu vrátane Argentíny, Egyptu, Ghany, Kene, Tuniska či Turecka. V nasledujúcich rokoch môžu dlhovej tiesni čeliť aj systematické ekonomiky ako Mexiko, Juhoafrická republika či Poľsko. Aj napriek rekordnému požičiavaniu z MMF v hodnote 650 mld. USD, v osobitných podmienkach čerpania je až 54 krajín sveta v stave potreby odpustenia dlhov.

Správa v závere **volá po zlepšení identifikácií rizík a prognózovania**, čo môže byť kľúčový nástroj pre strategické rozhodovanie, ako aj po posilnení spolupráce v oblasti pripravenosti na riziká. Potrebné budú opatrenia na národnej, regionálnej aj globálnej úrovni.

Link na správu: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Risks_Report_2023.pdf

Riaditeľka talianskeho inštitútu pre medzinárodné záležitosti Nathalie Tocci, bývalá poradkyňa VP Mogherini a Borrella analyzuje situáciu v európskej obrane na pozadí konfliktu na Ukrajine, ktorý síce podnietil vyššie výdavky na obranu, ale tie nie nevyhnutne vedú k posilneniu vojenských kapacít EÚ, či väčšej obrannej spolupráci, čo prispieva len k ďalšej fragmentácii európskeho obranného priemyslu. Autorka uvažuje nad konkretizovaním úlohy pre tzv. „európsky pilier NATO“, ktorý vidí v jeho angažovaní sa na miestach, ako sú severná a subsaharská Afrika a možno aj v niektorých oblastiach Blízkeho východu, napríklad v Libanone a Iraku. Bez politicko-vojenskej záťaž NATO, najmä na Blízkom východe, by európska obrana mohla byť v týchto regiónoch lepšie vybavená než NATO a to prinajmenšom politicky. Rovnako európske krajiny by mohli zohrávať väčšiu úlohu aj vo vzdialenejšej Ázii, aby zabezpečili slobodu plavby a preletov. V tomto smere však nie je badateľný žiadny posun. Ak k nejakému pohybu došlo, tak v opačnom smere. Napríklad v Afrike bolo Francúzsko nútené opustiť Mali a tým výrazne obmedziť svoju bezpečnostnú prítomnosť v Saheli, čo naznačuje, že európske krajiny nezvýšia svoje angažovanie ani neprevezmú väčšie riziko a zodpovednosť v tejto časti sveta. Práve naopak.

Tocci porovnáva výdavky na obranu, ktoré sa celkovo zvyšujú, pričom Komisia odhaduje, že v nasledujúcich rokoch sa európske rozpočty na obranu zvýšia celkovo o 200 mld. EUR. Na porovnanie len *Next Generation EU*, by v priebehu sedemročného rozpočtového cyklu vyčerpala 807 mld. EUR. Dnes sa však na obzore črtá recesia, ktorá keď nastane, tak sa ukáže aká bude hlboká a dlhá a či vlády budú schopné - sociálne, politicky a ekonomicky - udržať zvýšené výdavky na obranu. Preto si aj európske spoločnosti obranného priemyslu rovnako kladú otázku, či nárast výdavkov na obranu pretrvá a či sa im oplatí investovať do nových výrobných liniek. Na pozadí konfliktu na Ukrajine, dnes v Európe už takmer nikto nehovorí o európskej strategickej autonómii v oblasti obrany, najmä preto, že táto téma sa stala vo Washingtone takou spornou. Inštitúcie EÚ síce robia čo môžu, aby využili tento moment na posilnenie európskych obranných kapacít, ale môžu urobiť len veľmi málo. Obrana zostáva pevne v národných rukách a európske štrukturálne sily nemusia nutne tlačiť európske krajiny k väčšej spolupráci. Uprostred vojny sa Európania spoliehajú na jedinú obrannú organizáciu, ktorá môže operačne zabezpečiť ich bezpečnosť a tou je NATO.

To je pre Európu zlá správa. Pretože európske vlády budú v konečnom dôsledku zodpovedné, ak nedokážu zabrániť naplneniu rizika fragmentácie európskej obrany. Je to však zlá správa aj pre Ameriku. Vojna na Ukrajine obrátila pozornosť Ameriky späť k Európe. To však nie je miesto, na ktoré by sa Spojené štáty chceli, alebo mali sústrediť. So stupňujúcim sa napätím medzi Washingtonom a čoraz nacionalistickejším Pekingom a s každým dňom citeľnejším rizikom vojny v Ázii je strategická situácia USA čoraz jasnejšia. Národná bezpečnostná stratégia USA z roku 2022 naznačuje, že Amerika sa zameriava predovšetkým na Čínu, až potom na Rusko, pričom nebude schopná viesť dve regionálne vojny súčasne. Je preto v americkom záujme zabezpečiť posilnenie európskej obrany, aby sa USA mohlo viac sústrediť na svoje strategické priority v Ázii. V zásade si to uvedomujú aj americkí politici. V praxi však často brzdia už aj tak zložitú snahu o budovanie obrany EÚ varovaniami pred duplicitou s NATO a obavami o prístup US priemyslu na európske trhy. Akonáhle sa dialóg o transatlantickej obrane konkretizuje, vo Washingtone sa objavujú staré politické inštinkty a inštitucionálna zotrvačnosť, ktoré bojujú proti budovaniu obrany EÚ.

Vetry proti budovaniu obrany EÚ boli vždy silné. Avšak vojna na Ukrajine ich paradoxne posilnila. V súčasnosti nárast európskeho dopytu v obrane nespôsobuje paralelný nárast dopytu po európskej ponuke, ale skôr zvyšuje európsku závislosť od Spojených štátov. To nevesťí nič dobré ani pre európsku, ani pre americkú bezpečnosť a mohlo by to prispieť k transatlantickému napätiu, ktoré vzniká v súvislosti so zákonom Kongresu na zníženie inflácie (IRA). Hfštka Američanov si to uvedomuje a vidí, že je v záujme US, aby sa Európa stávala stále viac nenahraditeľným partnerom v oblasti obrany pre US, než aby US bolo nenahraditeľné pre európsku obranu. EÚ sa nikdy nestane primárne zodpovednou za kolektívnu obranu, ale môže pomôcť rozvíjať sily širokého spektra, ktoré umožnia európskym krajinám viac prispievať k teritoriálnej obrane v rámci NATO. Ak Európska únia a Spojené štáty nebudú spolupracovať, európska obrana sa nestane realitou, čo bude na škodu oboch.

Link: <https://tnsr.org/2023/01/the-paradox-of-europes-defense-moment/>

Dvojnásobný prezident Srbska (2004-2012) Boris Tadić v autorskom článku analyzuje ako Západ vytvoril právny precedens, ktorý dnes slúži v prospech Putina. Pre tých, ktorí majú dostatočne dlhú pamäť, ide o Kosovo. Keď etnicko-albánske vedenie srbskej provincie v roku 2008 jednostranne vyhlásilo nezávislosť, väčšina Západu ju okamžite uznala ako štát (celkovo tak urobila o niečo menej než polovica členských štátov OSN, pričom viaceré z nich svoje rozhodnutie zmenili). Charta OSN, ktorá zaručuje suverenitu a územnú celistvosť jej členov, sa jednoducho ignorovala. Pre Putina sa jeho salámová taktika voči ďalším národom začína Kosovom: opakovane sa naň odvolával ako na precedens pri uznávaní alebo anektovaní Južného Osetska, Abcházska, Krymu a teraz najnovšie aj regiónov na východe a juhu Ukrajiny.

Boris Tadić tým nechce poukázať na falošnú rovnosť medzi Západom a Ruskom. Poukazuje len na jeho niekdajší obkľučujúci prístup k zásadám, ktoré teraz na Ukrajine vyhlasuje za nedotknuteľné. V období západného intervencionizmu po studenej vojne sa zásada územnej celistvosti nikdy neuplatňovala dôsledne. Namiesto toho bola podmienená priateľstvom: či už Západ preferuje tých, ktorí stoja za pokusom o odtrhnutie, alebo tých, od ktorých sa snažia odtrhnúť. Táto nedôslednosť, žiaľ, zbavila medzinárodné právo jeho autority a vytvorila svet v ktorom sú jednostranné vyhlásenia o zmene hraníc prípustné.

Možno ešte škodlivejší bol vedľajší produkt tejto epizódy. Kosovo nielenže odhalilo, že Západ si myslí, že by mal existovať jeden súbor medzinárodných pravidiel pre neho a iný súbor pre všetkých ostatných, ale viedlo to aj k poradnému stanovisku Medzinárodného súdneho dvora (MSD), ktoré oslabilo základný kameň medzinárodnej právnej architektúry – princíp územnej celistvosti. Jeho destabilizujúce účinky sa v medzinárodnom poriadku ešte len začínajú prejavovať.

Záver MSD v prípade Kosova bol úzky a podľa názoru Tadića nesprávny. Rozhodol, že samotné vyhlásenie nezávislosti (dokument, nie to, čo sa v ňom píše) neporušuje medzinárodné právo - akoby išlo o otázku slobody prejavu. Otázka, či bol akt odtrhnutia v súlade s medzinárodným právom zostala úplne nevyriešená. Záver súdu sa nevyjadril ani k tomu, či uznanie Kosova tretími stranami bolo v rozpore s medzinárodným právom. Poradné stanovisko MSD tak otvorilo priestor pre diametrálne odlišné interpretácie. Kosovskí Albánci, ktorí po vyhlásení dosiahli uznanie zo strany členských štátov OSN, neporušili medzinárodné právo. Napriek tomu sme my v Srbsku - a tí, ktorí Kosovo neuznali - nepotvrdili štátnosť Kosova a cítili sme, že princíp územnej celistvosti stále platí: samozvaný štát bol nezákonnou entitou. V skutočnosti sa nič nevyriešilo.

Prekročte Čierne more z Ukrajiny a škodlivé účinky stanoviska MSD sú dnes viditeľné pri riešení konfliktov na južnom Kaukaze. Región Karabachu bol kedysi autonómnou provinciou v rámci Azerbajdžanskej sovietskej socialistickej republiky. Keď sa Sovietsky zväz rozpadol, vedenie etnických Arménov v tejto provincii vyhlásilo v roku 1991 nezávislosť čo vyvolalo vojnu medzi susednými krajinami Arménskom a Azerbajdžanom. Na začiatku konfliktu sa zdalo, že medzinárodné právo je jednoznačne na strane Azerbajdžanu. V roku 1993 sa v štyroch samostatných rezolúciách Bezpečnostnej rady OSN, ktoré sú právne záväzné, opakovane zdôrazňovalo, že arménske "okupačné sily" by sa mali stiahnuť. Arméni každú z nich ignorovali a odvolávali na dávnu históriu ako aj ustupovali od svojich záväzkov voči Charte OSN. Keď však Medzinárodný súdny dvor nárok Kosova na štátnosť nezamietol, arménski separatisti sa domnievali, že právo je na ich strane. Tvrdenie Západu, že ide o právo *sui generis* padlo na úrodnú pôdu: "Toto rozhodnutie (Medzinárodného súdneho dvora) má mimoriadne dôležitý právny, politický a morálny význam a vytvára precedens, ktorý sa nemôže obmedziť len na Kosovo," vyhlásila neuznaná vláda takzvanej Náhornokarabašskej republiky. Podobne ako v prípade Kosova, Arméni odmietli azerbajdžanské ponuky na autonómny štatút, pretože teraz veria, že ich právo na sebaurčenie povedie k ich prípadnému uznaniu za štát. Západní partneri im nepomohli. Začali vychádzať z dočasných "faktov na mieste" ako z danej skutočnosti, ich záväzkov voči územnej celistvosti Azerbajdžanu ochaboli.

**AK CHCEME DO ČORAZ
ROZTRIEŠTENEJŠIEHO A
DECENTRALIZOVANEJŠIEHO
SVETA VRÁTIŤ STABILITU,
MUSÍME SA VRÁTIŤ K ZÁSADĚ
ÚZEMNEJ CELISTVOSTI.**

V roku 2008 bola prijatá rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, ktorá potvrdila "podporu zvrchovanosti a územnej celistvosti Azerbajdžanskej republiky" a požadovala "okamžité, úplné a bezpodmienečné stiahnutie všetkých arménskych síl zo všetkých okupovaných území Azerbajdžanu". Spojené štáty a Francúzsko hlasovali proti. Mnohé ďalšie západné mocnosti sa zdržali hlasovania.

Základný princíp územnej celistvosti, ktorý bol na Ukrajine vyhlásený za absolútny a v Srbsku za irelevantný, sa teraz v Azerbajdžane vníma ako nejednoznačný. Takúto nejednotnosť nemožno zdôvodňovať obrovskými rozdielmi v priestore a čase. Všetky sa odohrali v tridsať-ročnom oblúku naprieč postkomunistickým svetom.

Západné prekrúcanie princípu územnej celistvosti sa stáva nefunkčné. Bezprostredne po skončení studenej vojny bola táto nedôslednosť možno prijateľná. Globálny poriadok a jeho stabilita sa opierali o moc a nadradenosť USA. Spojenci boli nadradení nad princípy, pretože nikto nemal dostatok odvahy spochybnit' Západ.

Dnes je svet multipolárny. Menšie krajiny sa združujú okolo rôznych mocenských centier na základe svojich záujmov, ak im to vyhovuje. Amerika je síce stále hlavnou mocnosťou, ale jej relatívna autorita sa oslabilá. Pri spätnom pohľade sa zdá, že americké (a západné) ignorovanie územnej celistvosti a medzinárodného práva v minulosti bolo krátkozraké. Vzhľadom na rastúce geopolitické napätie sú takéto konsenzuálne pravidlá potrebné viac než kedykoľvek predtým, aby sa zmiernili boje o moc. V konflikte o Kosovo nikdy nešlo o jednu malú srbskú provinciu - išlo o výzvu, ktorú predstavovala pre udržanie mieru po druhej svetovej vojne založeného na princípe územnej celistvosti. Pošliapaním tejto zásady stratil Západ svoju morálnu autoritu.

Odvolávanie sa Západu na princíp územnej celistvosti má v súčasnosti mimo jeho vlastného dvora slabšiu váhu. Keď Rusko oficiálne anektovalo Krym, bola predložená rezolúcia Valného zhromaždenia OSN, ktorá potvrdila územnú celistvosť Ukrajiny a odmietla platnosť referenda, o ktorom Putin tvrdil, že ho len rešpektuje. Výsledky? 100 hlasov za, 11 proti, 58 sa zdržalo hlasovania a 24 bolo neprítomných.

Aj keď to možno prešlo, mnohé členské štáty OSN zjavne cítili, že by im udržiavanie systému vzájomnej ochrany práv prinieslo len malý úžitok, ak by ostatní nehrali podľa pravidiel. Podobné hlasovanie sa uskutočnilo v októbri 2022 ktoré požadovalo, aby Moskva zmenila svoj postup v súvislosti s "pokusom o nezákonnú anexiu" štyroch ukrajinských provincií. Hoci v prípade rezolúcie o Kryme došlo k zlepšeniu, viac ako pätina krajín stále hlasovala proti alebo sa zdržala hlasovania - a to aj po rozsiahlom lobovaní Západu. Sotva ide o proklamované diplomatické víťazstvo: porovnajte si ho s rezolúciou Valného zhromaždenia OSN, ktorá bola prijatá v roku 1974 a potvrdzovala územnú celistvosť Cypru po invázii Turecka na jeho severe: 117 hlasov za, 0 proti, 0 sa zdržalo.

Kosovský precedens a následný rozsudok Medzinárodného súdneho dvora má dôsledky nielen pre medzinárodné spoločenstvo, ale dáva aj licenciu každému zoskupeniu, ktoré sa chce oddeliť. Vzhľadom na rastúcu globálnu nestabilitu to bude čoraz nebezpečnejšie. Pandémia koronavírusu, ruská invázia a západné sankcie hlboko otriasli svetovým hospodárstvom. Spolu s rastúcou devastáciou spôsobenou zmenou klímy čelí svet dlhotrvajúcej kríze. Proti takýmto protivetrom sa názorový stred bude len ťažko udržiavať. Je pravdepodobnejšie, že marginálne skupiny alebo skupiny zbavené práv budú nespokojné a budú agitovať proti svojim autoritám. Čoraz častejšie sa budú objavovať pokusy o odtrhnutie. Štáty sa pravdepodobne viac uzavru do seba práve v čase, keď potrebujeme globálnu spoluprácu. V konečnom dôsledku sú secesia alebo anexia regresívnymi odpoveďami na otázku multietnických štátov. Ak chceme do nášho čoraz roztrieštenejšieho a decentralizovanejšieho sveta vrátiť aspoň zdanlivú stabilitu, musíme sa vrátiť k zásade územnej celistvosti.

Samozrejme, existuje jednoduché riešenie. Západné štáty by mohli zrušiť svoje uznanie Kosova a potvrdiť, že zásada územnej celistvosti platí v každom čase a vo všetkých súvislostiach. To by síce nezastavilo Putina, ale odstránilo by to jeho ospravedlnenie pre nezákonné zábery územia a zároveň by to utlmilo spiace secesionistické sily na celom svete, ktoré sa budú živiť budúcou nestabilitou. Napriek tomu, že je to prakticky jednoduché a výhody sú zrejmé, západné uznanie *mea culpa* je rovnako tak pravdepodobné, ako keby Rusko hlasovalo za potvrdenie územnej celistvosti Ukrajiny.

Link: <https://nationalinterest.org/feature/anatomy-annexation-how-2010-icj-ruling-destabilized-international-law-putin%E2%80%99s-benefit-206180>

Správa Haagskeho centra pre strategické štúdie analyzuje výzvy a praktické možnosti malých štátov pri budovaní svojej obrany a vlastného potenciálu odstrašenia. Záver správy ilustruje na príklade Filipín osobitné výzvy malých štátov v juhovýchodnej Ázii, ktoré čelia výzvam budovania odstrašenia.

Potenciál odstrašiť od agresie je permanentnou výzvou pre malé štáty, ako aj pre ich väčších spojencov a partnerov. Mnohé malé štáty sa kvôli obmedzeným zdrojom a obmedzeniam svojich vojenských kapacít uchýľujú k partizánskej vojne, alebo iným stratégiám odopretia („zisku“ - *denial strategies*) v nádeji, že na odstrašenie od agresie využijú obavy zo vzniku domáceho dlhotrvajúceho povstania sprevádzaného veľkými ľudskými a finančnými stratami na strane útočníka. S ohľadom na krízové scenáre k spôsobilostiam malých štátov ubrániť sa konvenčným spôsobom, západní spojenci a partneri naďalej podporujú využitie partizánskeho spôsobu boja prostredníctvom poskytovania zbraní krátkého dosahu, alebo malých prenosných zbraní. Hoci je takáto podpora politicky a strategicky menej riskantná, nemusí prispieť k odvráteniu vojen, najmä tvárou v tvár agresorom, ktorí sú ochotní zapojiť sa do útokov s vysokým počtom obetí a nemajú výčitky svedomia nasadiť plnú vojenskú silu aj na civilné ciele ako odplatu za vzdor, ako to dokazuje ruská invázia na Ukrajinu. Avšak ani hrozba dlhotrvajúceho povstania, či využitie tradičných stratégií odopretia (zisku) by nemuseli nevyhnutne fungovať proti agresii vedenej v podprahovom pásme (vojny) alebo pri inkrementálnej okupácii. Preto je potrebné, aby Západ, ale aj samotné malé štáty nanovo konceptualizovali stratégiu odstrašenia malých štátov.

Správa Haagskeho centra tvrdí, že tradičné koncepty pre obranu a odstrašenie malých štátov, ako napríklad "odstrašenie povstaním" (*deterrence by insurgency*) a „neofenzívna obrana“ (*non-offensive defence*) sú nedostatočné a namiesto toho by malé štáty mali byť motivované a podporované pri budovaní dostatočných vojenských kapacít, ktoré donútia útočníka prihliadať na vyššie riziká jeho prípadného útoku. Uvedené môže vyžadovať kalibrovanie transferu a vývoj cenovo dostupných útočných technológií, akými sú čoraz schopnejšie bezpilotné prostriedky a riadené strely dlhého doletu, ktoré v kombinácii so zlepšeným strategickým myslením, nadefinovaní viacerých teórií víťazstva a pri posilnenej (A2/AD) koordinácii domácich námorných zložiek pomôže malým štátom úspešne si zachovať svoju suverenitu bez toho, aby sa museli uchýliť k nákladným povstaniam s nevyčísľiteľnými stratami na životoch a majetku.

Samozrejme, že podpora odstrašujúceho potenciálu malých štátov nie je bez rizík, najmä s ohľadom na zachovanie cenných medzinárodných noriem regulácie proliferácie, ako aj s ohľadom na riziká, ktoré vyplývajú z narušenia regionálnej rovnováhy a nárastu napätia medzi štátmi. Takáto podpora rovnako nemusí mať dostatočný efekt v porovnaní s garanciami veľkých spojencov, akým sú napr. Spojené štáty. Avšak nedávne udalosti (na Ukrajinu), ako aj súčasné socio-ekonomické a geopolitické trendy jasne ukazujú, že súčasné koncepty obrany a odstrašovania malých štátov sa musia zmeniť. Totiž riziká vyplývajúce z posilnenia odstrašenia malých štátov sa dajú zvládnuť; je menej pravdepodobné, že malé štáty sa samy od seba zrazu stanú agresívnejšími v porovnaní s náladami existujúcich revizionistických veľmocí a to len preto, že by malé štáty získali niekoľko rakiet dlhého doletu alebo určitý počet útočných bezpilotných prostriedkov. Posilnenie odstrašujúceho potenciálu malých štátov nevyhnutne povedie k posilneniu možnosti ich diplomatického angažovania sa a to bez toho, aby boli tlačené do nevýhodných podmienok. Takéto posilnenie rovnako zvýši spojeneckú kredibilitu malých štátov, keďže ich útočné spôsobilosti možno kombinovať za účelom zvýšenia ich skupinovej bojovej sily v prípade širokospektrálnej vojny a obdobne zníži ich vnímanie ako nedostatočného poskytovateľa bezpečnosti (*free-rider*), ako aj eliminuje ich prípadný tlak na väčších spojencov, zareagovať aj pri podprahových, či malých hrozbách vonkajšieho vyhrážania.

V konečnom dôsledku je posilnenie potenciálu odstrašenia malých štátov potrebné nielen na zaručenie ich fyzického prežitia, ale aj na zaručenie ich suverénnej schopnosti určovať vlastný kurz. Rozvojom svojich vojenských kapacít si malé štáty môžu nielen udržať svoje miesto vo svete, ale aj nadobudnúť pôsobnosť a sebadôveru pri svojom angažovaní sa vo svete a zároveň nebyť vydané na milosť, alebo nemilosť veľmociam.

Link: <https://hcss.nl/wp-content/uploads/2023/01/Small-State-Deterrence-in-the-face-of-new-Great-Power-Competition-HCSS-2023.pdf>